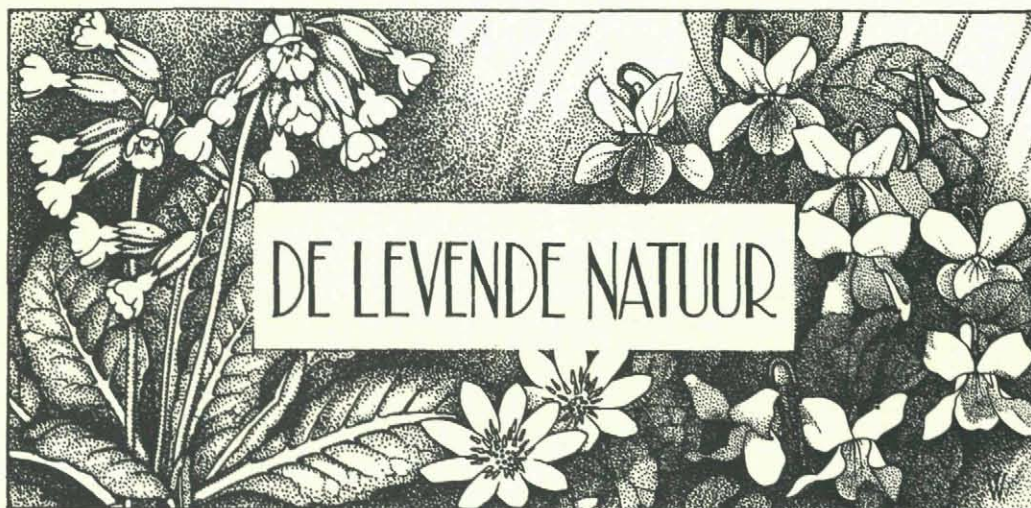

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. EN JAC. P. THIJSSE

De Avifauna van Cromstrijen III

G. L. OUWENEEL

In 1970 en in 1974 werden door mij de buitendijks gelegen terreinen van dat deel van de Ambachtsheerlijkheid Cromstrijen dat zich uitstrekt beoosten Numansdorp, geïnventariseerd. Het onderzoek van 1970 vond vooral plaats om later te kunnen beschikken over avifaunistische gegevens van vóór de afsluiting van het Haringvliet, dat van 1974 in het kader van een inventarisatie ten behoeve van een provinciale avifauna. Er viel wat voor te zeggen om dat vierjaarlijkse onderzoek te handhaven en zo werd in de maanden april tot en met juni 1978 de langs de noordoever van het Hollands Diep gelegen strook buitengronden wederom op broedvogels geïnventariseerd.

Hoewel minder ingrijpende veranderin-

gen dan tussen 1970 en 1974 door het tussentijds weggevalen getij, vertoonde de oever toch ook in 1978 weer opmerkelijke verschillen met de situatie van vier jaar tevoren. Natuurlijk, de binnen een kort tijdsbestek vallende periode van enorme veranderingen als gevolg van de afsluiting ligt al weer jaren achter ons, maar dat neemt niet weg dat er nog steeds een proces gaande is. Tot 1976 zag het er naar uit dat dit proces zich binnen voorspelbare grenzen zou afspelen, maar dat bleek niet zo. De droge zomer van 1976 bracht langdurig lage waterstanden, en alom langs het Hollands Diep-Haringvliet en in de Biesbos zagen wij die zomer ineens een vele meters oprukkende vegetatiekraag over de, na 1970 nu voor het eerst, semi-per-

Fig. 1. *De riet- en biezenvelden van weleer . . . Oever voor de eendenkooi, najaar 1969.*

manent droog gevallen slikken. Zomer 1977 en 1978 brachten weer veel hogere waterstanden maar niettemin had ook in 1978 de vegetatie op de Ventjagersplaat de in 1976 verworven positie nog niet geheel prijsgegeven.

De vier jaar brachten op Cromstrijen meer veranderingen. De ca. vijf jaar geleden op de buitengronden ingeschaarde kudde Charolais-runderen floreert buitengewoon en telde zomer 1978 reeds 140 koppen. Verdeeld over enkele kudden weidt dit vee zowel op de grasdijken als op de gorzen. Afgezien van de beide landbouwkavels die het studiegebied telt, de eendenkooi en een ca. 10 ha groot, sterk verruigd deel van de Hoge-zandse Gorzen, is de gehele strook voor de runderen toegankelijk; soms, zomer 1976 vaak, weten de Charolais ook in de eendenkooi en op het verruigde gors door te dringen. De in het oosten van het studiegebied gelegen grote griend is dus ook voor de runderen toegankelijk en dat heeft een boeiend effect. Deze ca.

tien jaar geleden voor het laatst gekapte griend is inmiddels al weer goed op hoogte geraakt. De doorschietende ondergroei, in combinatie met de alom liggende en half omgevallen stammen, maakte het gedurende de maanden juli tot oktober onmogelijk de griend te belopen. Nu echter leiden her en der vee-paden door het gebied; het is een soort beweidde griend geworden.

Een tweede gevolg van de uitdijende kudde Charolais is het kort blijven van de vegetatie op de Hoge-zandse Gorzen. Van de riet- en biezenvelden van weleer is geen spoor meer te bespeuren (fig. 1). Ook de enorme disteluitbreiding van na de afsluiting is al weer over het hoogtepunt heen: de gorzen worden graziger. De oeverafklaving manifesteert zich steeds sterker. Van zowel de eendenkooi als de griend heeft het Hollands Diep nu plaatselijk het gehele voorliggende gors in bezit genomen en zijn de eerste wilgen in het water getuimeld. Heeft zij eenmaal de houtopslag bereikt,

dan blijkt de afkalving zich door in de grond aanwezige wortelstructuren nog sneller te kunnen voltrekken. Het moment te bepalen waarop de hoofdwaterring is bereikt, ergo het gehele studiegebied in de golven is verdwenen, is dan ook een simpel wiskundig vraagstuk. Hierover straks nog meer.

De meest in het oog vallende verandering is natuurlijk het in uitvoering zijnde tweede woningenproject dat 17 ha van de oeverstrook in beslag zal nemen. Het studiegebied werd dus wederom kleiner: tussen 1970 en 1974 liquideerde een leidingstraat de uiterste oostpunt, en tijdens de tweede periode annexeerde het recreatieplan het meest westelijke deel van de oeverstrook. Zoals aan ieder resterend grootschalig terrein in het deltagebied, wordt ook hier voortdu-

rend aan het areaal geknabbeld.

De andere verschillen ten opzichte van de situatie van vier jaar tevoren vallen wat minder op, maar zijn eveneens van invloed op het broedvogelbestand. Niet alleen het oprukkende water, maar ook de wind teistert de eendenkooi. De niet meer regelmatig geïnundeerde bodem raakt losser van structuur en geeft het wortelstelsel van de zwaarder wordende wilgen onvoldoende steun: na iedere maar enigszins behoorlijke storm kapseizen er een aantal bomen, en dan vooral degene die vier of vijf reigernes-torsen. Slecht ook verloopt het met de voorheen magnifieke knotwilgenrij langs de hoofdwaterring van de Oosterse Bekade Gorzen. In 1970 vertoonde deze rij nog maar weinig hiaten en boden de wilgen nog onderdak aan o.a. Toren-

Tabel 1. Broedvogels van het buitendijkse deel van Cromstrijen in 1970, 1974 en 1978. Aantal broedparen.

	1970	1974	1978		1970	1974	1978
Fuut	—	—	1	Gele Kwikstaart	6	4	3
Blauwe Reiger	9	65	90	Winterkoninkje	25	46	41
Wilde Eend	95	50-60	79	Heggenmus	—	—	7
Zomertaling	1	—	—	Zanglijster	7	8	5
Krakeend	—	—	7	Merel	10	15-20	11
Slobeend	11	5-10	7	Gekraagde Roodstaart	8	9	6
Kuifeend	—	—	3	Roodborstje	—	2	2
Tafeleend	—	—	1	Grote Karekiet	2	3	—
Bergeend	3	3	4	Kleine Karekiet	32	10	8
Bruine Kiekendief	(1)	1	2	Bosrietzanger	19	41	28
Torenvalk	4	3	2	Rietzanger	16	5	—
Patrijs	2	1	2	Spotvogel	11	10	4
Waterral	6(?)	2-4	—	Zwartkop	—	5	6
Waterhoen	12	5-10	8	Tuinfluitier	21	14	13
Meerkoet	4	20-30	18	Grasmus	13	15	12
Scholekster	6	2	4	Fitit	32	43	38
Kievit	15	8	15	Tijftjaf	11	11	14
Kleine Plevier	—	1	—	Gauwe Vliegenvanger	2	1	1
Grutto	1	2	1	Koolmees	12	10-15	6
Tureluur	1	1	1	Pimpelmees	12	10-15	7
Holenduif	—	1	3	Matkopmees	5	3	2
Houtduif	30	40-60	40	Boomkruiper	5	—	—
Tortelduif	4	3	2	Rietgors	21	23	9
Turkse Tortel	—	—	1	Groenling	5	—	—
Bosuil	1	—	—	Vink	—	4	2
Ransuil	4	3	—	Kneu	11	—	—
Steenuil	—	—	(1)	Ringmus	49	22	23
Grote Bonte Specht	3	5	3	Spreeuw	31	35	17
Veldleeuwerik	6	6	1	Wielewaal	3	6	1
Boerenzwaluw	2	2	4	Zwarte Kraai	4	4	6
Graspieper	11	2	1	Ekster	—	—	2
Witte Kwikstaart	3	3	2	Vlaamse Gaai	—	1	—

Fig. 2. Net uitgevlogen Boomvalk. Hoge-landse Gorzen, aug. 1977.

valk en Ransuil. Thans resteren er nog maar enkele en die staan er alle beroerd bij.

De broedvogels

Tabel 1 geeft een vergelijkend overzicht met de resultaten over 1970, 1974 en 1978. De cijfers spreken voor zichzelf, maar enig commentaar kan geen kwaad. Na een achteruitgang in 1976 ten opzichte van 1975, zit er thans weer groei in de kolonie Blauwe reigers. In 1975 telde de vestiging 97 nesten, in 1976 ca. 30% minder nadat de koudeperiode rond januari-februari 1976 in het Hollands Diep-Haringvlietgebied nogal wat sterfte bracht. In 1977 waren er weer 72 paar en in 1978 dus 90. Of voor de Zomertaling een terugkeer is weggelegd, valt te betwijfelen; deze soort heeft op vele plaatsen het veld moeten ruimen. De Krakeend daarentegen gaat het voor

de wind; die was nieuw en scoorde in 1978 even hoog als de Slobeend. Nieuw waren eveneens Kuifeend en Tafeleend, ook hier de landelijke trend tot expansie volgend. Voor wat de roofvogels betreft, is vermeldenswaard dat net buiten het studiegebied in ieder geval één en mogelijk elders nog een tweede paartje Boomvalken broedde (fig. 2). Zoals de laatste zomers steeds het geval was, zwierven ook in 1978 maximaal twee Buizerds rond; van broeden was geen sprake.

Van Waterrallen ontbrak in 1978 ieder spoor. Het graziger worden van de gorzen leidt helaas nog niet tot een groeiend aanbod van broedende Tureluurs en Grutto's, maar wel van Kieviten. Met Graspieper (fig. 3), Veldleeuwerik en Gele kwikstaart is de Tortelduif een van de soorten waarvan het bestand afneemt. Ook de Wielewaal behoort tot die categorie. Zowel Tortelduif als Wielewaal broeden ook nog elders op

Fig. 3. Graspieper; sterke achteruitgang. Hoge-landse Gorzen, 1976.

het landgoed, maar dat neemt niet weg dat van beide soorten de totale Cromstrijen-populatie de laatste jaren daalt. Droevig was de situatie bij de uilen. Te bespeuren viel alleen een paartje Steenuilen dat zich leek te willen vestigen in een stort stenen en boomstammen bij het recreatiegebied in wording (fig. 4). Deze hoop werd ontstoken en de Steenuilen verdwenen. Dan was er alleen nog een vondst van een dode Bosuil in het vroege voorjaar (med. Van der Lee). Het op Cromstrijen wegblijven van Ransuilen stemt niet overeen met de situatie elders in de Hoekse Waard.

Afgezien van de rietzangergroep is bij de insektenetertjes de enige grote verandering de plotselinge terugval van de Spotvogel. Biotoopwijziging doordat de brede rivierbegeleidende rietstrook veruigde, welke ruigte daarna door het inscharen van vee iedere zomer korter blijft, is ongetwijfeld een belangrijke oorzaak van de verschuivingen bij de rietzangertjes. De Bosrietzanger is daarbij tot dusver de overwinnaar, maar naarmate het vee steeds meer ruigten elimineert, zal ook deze het veld moeten ruimen. De terugval van 41 paar in 1974 tot 28 paar in 1978 past hierin en ook de gang van zaken bij de Rietgors heeft hiermede uit te staan. In de thans nog resterende ruigten is dichtheid van het bosrietzangerbestand overigens nog toegenomen. Opmerkelijk is het volledig verdwijnen van de Rietzanger, een soort die qua biotoop toch beslist niet uitsluitend aan rietvelden is gebonden. De Cetti's zanger was zomer 1976 maandenlang aanwezig in de eendekooi, maar keerde nadien niet terug. De stellige indruk is dat de Koekoek zich goed weet te handhaven.

Wanneer wij nu de situatie van 1970, dus

Fig. 4. *Steenuiltje*. Cromstrijen, april 1978.

van vóór de afsluiting, vergelijken met die van thans, dan zien wij dat 9 soorten verdwenen: Zomertaling, Waterral, Bos- en Ransuil, Grote karekiet, Rietzanger, Boomkruiper, Groenling en Kneu. Alleen het verdwijnen van de rietbewonende insektenetertjes lijkt direct verband te houden met de afsluiting. Van de 12 in 1978 „nieuwe” soorten heeft in ieder geval de komst van de Fuut te maken met het verdwijnen van de getijden. Heggemus en Roodborstje werden mogelijk aangetrokken doordat de grienden uitdroogden. De 3 nieuwe eendesoornten doen het landelijk goed, maar het is natuurlijk nog de vraag of ze zich gevestigd hadden indien de getijdensituatie was blijven bestaan.

De niet-broedvogels

Opvallender zijn de veranderingen wel-

ke zich na 1970 voltrokken bij de niet-broedvogels. Verdwenen of teruggelopen tot nog incidenteel maximaal enkele tientallen zijn de grote vluchten Wintertalingen. Sterk in aantal terug liep ook het aantal op de Hoge Zandse Gorzen verblijvende Wilde eenden, met name in de nazomer. Ongetwijfeld heeft dit te maken met het verdwijnen van de riet- en biezenvegetaties welke voorheen de ruiende Wilde eenden de zo begeerde dekking boden. Voor overwinterende Smienten (fig. 5) wonnen de graziger geworden Hoge Zandse Gorzen aan aantrekkelijkheid: winter 1977-1978 verbleven op de gorzen tot diep in april maximaal 150 exemplaren. Nieuw ook is de geregelde aanwezigheid van Eider-eenden. Voor het eerst waargenomen in december 1975, verblijft er sindsdien een in grootte wisselend groepje exemplaren op het Hollands Diep vóór de

gorzen. Tot dusver telden wij maximaal 18 exemplaren.

Als ganzenovernachtingsplaats handhaven de Hoge Zandse Gorzen hun vooraanstaande functie. Tenminste 60% van de in het Hollands Diep-Haringvlietgebied tijdens de najaarstrek aanwezige populatie Grauwe ganzen verblijft op Cromstrijen, met de Hoge Zandse Gorzen als overnachtingsplaats. Gebleven is ook de functie van deze gorzen als overnachtingsplaats voor een deel van de Kol- en Brandganzen die in de maanden december tot en met februari foerageren in het Oude Land van Strijen. Er lijkt een ontwikkeling op gang te komen dat ook Kleine zwanen de Hoge Zandse Gorzen als overnachtingsplaats kiezen, zij het tot dusver een enkele familie, maar dan wel voor een lange periode aaneen.

Een van de opmerkelijkste ontwikkelin-

Fig. 5. Smienten; links achter Pijlstaart. Grevelingen, januari 1978.

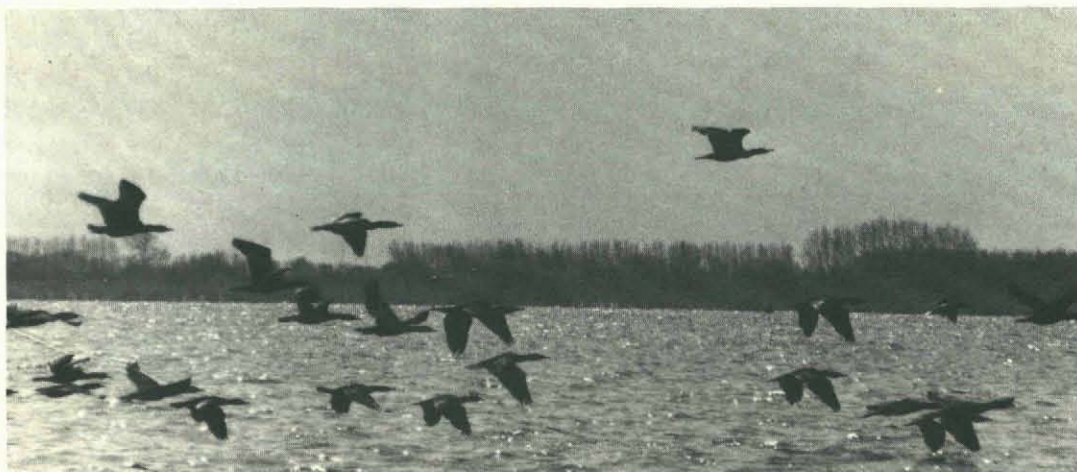

Fig. 6. Aalscholvers voor de Hogezaandse Gorzen, oktober 1977. Op de achtergrond de Brabantse oever.

gen is de sterke aantalsgroei bij de Aalscholver, in het bijzonder als nazomervogel. Van meet af aan vormden de Hogezaandse Gorzen een van de rustplaatsen: het totale aantal overschreed tot en met 1976 nooit de 75 stuks. Najaar 1977 nam de omvang van de concentratie plotseling sterk toe met als maximum 350 rustende exemplaren op 27 september (fig. 6).

Tabel 2 biedt een overzicht van de in 1977 op Cromstrijen door mij waargenomen roofvogels. Het resultaat begatje, 10 Oeverlopers, 2 Groenpootruiters en 40-60 Kemphanen. Met het door afkalving verdwijnen van de brede, met biezen en lisdoddenbedden bezette oeverstrook (fig. 1), bleven ook de grote gezelschappen Watersnippers weg; na-

dien uitzonderlijk lage waterstanden in het Hollands Diep wat langer aanhouden, willen wat grotere steltloperconcentraties de dan droogkomende slikstrook vóór de Hogezaandse Gorzen aandoen. Op 16 juli 1978 was dat het geval. Er waren toen 40 Grutto's, 1 Witgatje, 10 Oeverlopers, 2 Groenpootruiters en 40-60 Kemphanen. Met het door afkalving verdwijnen van de brede, met biezen en lisdoddenbedden bezette oeverstrook (fig. 1), bleven ook de grote gezelschappen Watersnippers weg; na-

maximum
septem-

an de in
waarge-
taat be-

plotseling sterk toe met als maximum 350 rustende exemplaren op 27 september (fig. 6).

Tabel 2 biedt een overzicht van de in 1977 op Cromstrijen door mij waargenomen roofvogels. Het resultaat be-

Witte ooievaars en een Draaihals (med. Van Rij), 7 mei een Rode wouw (med. Van Rij) en 13 mei een Visarend (med. Van der Lee). Een Grote gele kwikstaart was aanwezig op 29 juli. Dan hoorde ik op diverse data in mei nog een zingende Sprinkhaanrietzanger, Braamsluiper en Fluiter, maar deze vogels verdwenen weer zodat aannemelijk is dat het trek-kers betrof.

Toekomst

Zonder maatregelen zullen met het tempo waarin de afkalving plaatsvindt, de Hogeandse Gorzen met tien à vijftien jaar zijn verdwenen. En maatregelen zitten niet in de pen, laat staan dat uitvoering voor de deur staat. Het aanbrengen van afdoende voorzieningen zal altijd een kostbare operatie zijn en het is de eigenaars van het landgoed nauwelijks kwalijk te nemen dat tegenmaatregelen van hun kant achterwege blijven; per slot van rekening vinden de bedrijfsactiviteiten binnendijs plaats. Verantwoordelijk voor de oeverbescherming is het Waterschap. Dit behoeft echter eerst in het geweer te komen op het moment dat de dijk wordt bedreigd, en het ziet er naar uit dat dat moment wordt afgewacht; een even passief als naïef standpunt overigens want dat moment

komt onafwendbaar, maar dan is er wel een brede en kostbare oeverstrook prijsgegeven. Dan is er ook nog CRM. Nadat de toenmalige staatssecretaris in 1970 de Hogeandse Gorzen tot beschermd natuurmonument verklaarde, vallend onder de Natuurbeschermingswet, volgde er in 1973 een beheersplan, opgemaakt door Staatsbosbeheer. In dit plan werd de oeverafkalving – ook toen de belangrijkste kwestie – niet aangesneden.

Auteur dezes is van mening dat een doeltreffende en aantrekkelijke oeververdediging gevonden zou kunnen worden in een lage strekdam in het Hollands Diep, enkele tientallen meters uit de huidige contactzone water-land, en hieraan parallel lopend. Deze dam zou de door de overheersende zuidwestenwinden meestentijds pal op de Hogeandse Gorzen staande golfslag breken. Tussen deze golfbreker en de oever zou dan een voor vogels aantrekkelijke, beschutte lagune ontstaan met wisselend waterpeil. De dam zou wel poreus moeten blijven teneinde de afgeschermdelagune deel te laten nemen aan de waterbewegingen op het Hollands Diep. Om de nog steeds wassende watersportrecreatie niet tot annexatiegedachten te brengen, zou de kruin van zo'n dam ruw

Tabel 2. Waarnemingen van roofvogels op Cromstrijen in 1977. Aantallen.

	jan	febr	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Buizerd	49	13	10	1	2	2	5	17	8	19	23	26
Ruigpootbuizerd	1	–	–	–	–	–	–	–	1	1	–	–
Sperwer	3	–	–	–	–	–	–	–	1	4	3	2
Rode Wouw	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Zeearend	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Wespendief	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Bruine Kiekendief	–	–	1	6	16	8	15	6	6	–	–	–
Blauwe Kiekendief	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Visarend	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–	–	–
Smelleken	–	–	1	–	–	–	–	–	1	2	–	–
Boomvalk	–	–	–	–	6	–	6	6	4	–	–	–
Torenvalk	11	3	3	7	8	4	15	11	4	9	6	13
Aantal excursies	3	1	2	4	4	3	5	3	2	5	5	8

Fig. 7. Hogezaandse Gorzen, oostkant eendenkooi, januari 1978.

van structuur moeten blijven. Natuurlijk, er zijn ook andere maatregelen te bedenken, aantrekkelijker en minder aantrekkelijk, kostbaarder en minder kostbaar. Uitgangspunt zal echter steeds moeten zijn dat op de Hogezaandse Gorzen het huidige karakter behouden blijft. Door in 1970 de Hogezaandse Gorzen aan te wijzen als beschermd

natuurmonument gaf CRM blijk de natuurwetenschappelijke waarden van de gorzen te erkennen. Nu het fysieke voortbestaan van deze oeverstrook op het spel staat, zal ook uit deze hoek het initiatief moeten komen tot bijeenbrenging van de betrokkenen om te komen tot een afdoende oplossing. Haast is er wel, er verlieden al acht jaar . . .

Litteratuur:

- Ouweneel, G.L., 1971. De avifauna van Cromstrijen. *De Levende Natuur* 74: 25-37.
Ouweneel, G.L., 1974. De avifauna van Cromstrijen (2). *De Levende Natuur* 77: 233-242.
Ouweneel, G. L., 1975. Het Hollands Diep-Haringvliet, vijf jaar na de afsluiting. *Natuur en Landschap* 29: 107-115.
Ouweneel, G. L., 1977. De toename van de Aalscholver *Phalacrocorax carbo* op het Hollandsch Diep-Haringvliet. *Limosa* 50: 1-5.

Verrassende groeiplaatsen van orchideeën in ons land

C. SIPKES

Al jaren stond Zuid-Limburg bekend als land. Het waren daar vooral de schraal het rijkste gebied van orchideeën in ons begroeide kalkrijke hellingen, met het